

2019:29

Öja kyrka

Antikvarisk medverkan, 2017-2019

Kerstin Börjesson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2019:29

Öja kyrka

- renovering värmeanläggning och golv

Antikvarisk kontroll, 2017-2019

Öja socken, 1416
Ystads kommun
Skåne län

Kerstin Börjesson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2019 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2019:29
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Kyrkan i augusti 2019.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Öja kyrka

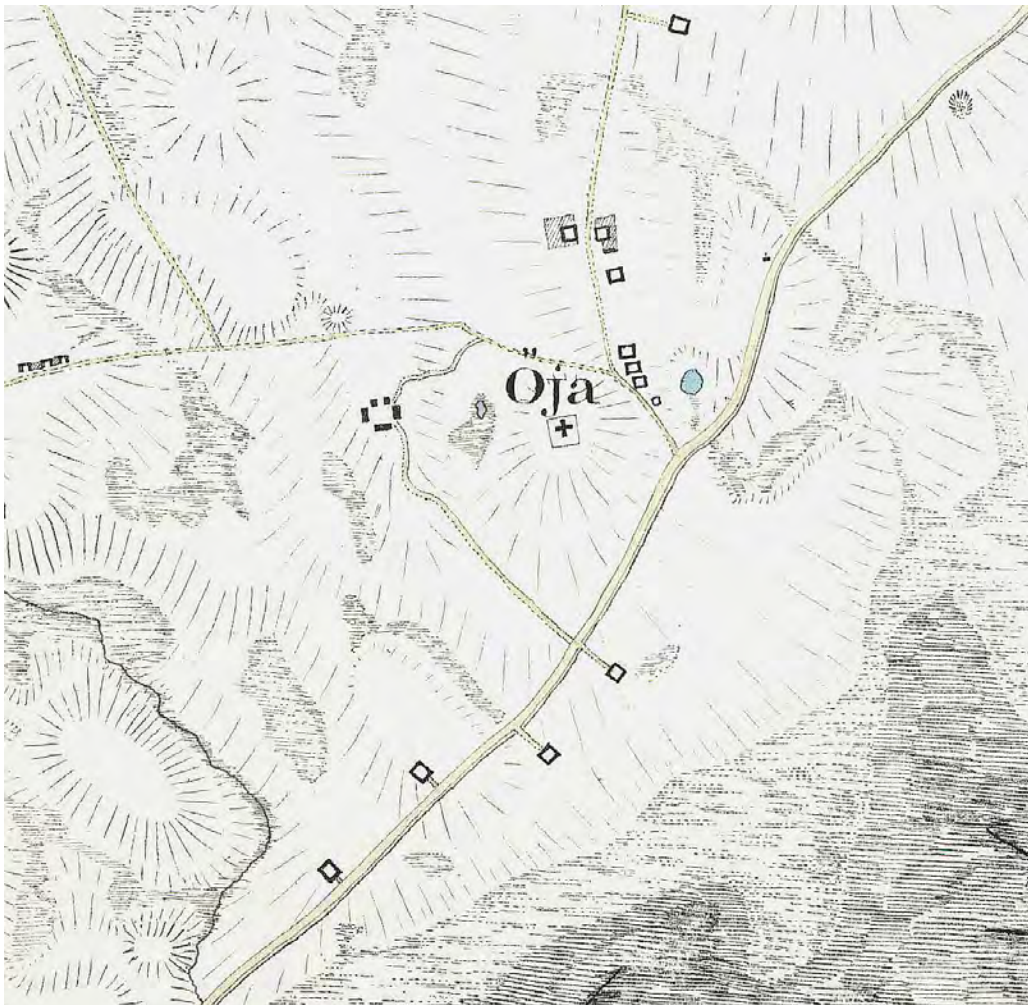
Invändig renovering

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Bakgrund till åtgärderna	9
Utförda åtgärder	9
Golv	9
Eldragning	9
Värmeanläggning	9
Bänkar	10
Övriga utförda åtgärder	10
Avvikelser från handlingarna	11
Iakttagelser vid renoveringsarbetena	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten	11
Övriga handlingar med relevans för ärendet	11
Materialförteckning	12
Bildbilaga	13

Skånekartan med Ystads kommun färgmarkerad

Utdrag ur Skånska rekognoseringskartan från 1812-20

Sammanfattning av utförda åtgärder

Under hösten 2018 och vår 2019 genomfördes första etappen av en invändig renovering av Öja kyrka. Ansökan om tillstånd gjordes 2017. En ansökan om installation av luftvärmepump gjordes också men denna drogs senare tillbaka då tekniken för luft-luftvärmeanläggningar förväntas bli avsevärt bättre och billigare om några år. Bänkkvarterens trägolv lades om med tegel, bänkarna målades om och ny värmeanläggning installerades. Viss översyn av el gjordes samt bättringsmålning. Entreprenaden delades mellan bygg och el. Vid rensning av bjälklag och golvfyllningen under bänkkvarteren gjordes en arkeologisk förundersökning av Österlenarkeologi, Lars Jönsson. Renoveringen avslutades i maj 2019. Vid detta tillfälle kvarstod ny möbel för ljus och ljud, montering av luftavfuktare samt filter till radiatorerna. Antikvarisk slutbesiktning utfördes i augusti 2019.

Administrativa uppgifter

Objekt	Öja kyrka
Socken	Öja socken
Kommun	Ystads kommun
Arbetshandlingar bygg	Danewids ing. AB, 2017-08-16
Arbetshandlingar El	Elkonsulten JPAB 2017-08-16
Länsstyrelsens beslut	2017-10-09, Dnr 433-22798-2017 Arkeologiskt beslut 431-22807-2017
Regionmuseets dnr	L12.30-253-17, 1416
Byggherre	Stora Köpinge församling
Projektledare	Niclas Hansson, Danewids ing. AB
Entreprenör Bygg	Bröderna Bergström AB
EL	Elan El, VVS
Antikvarisk medverkande	Kerstin Börjesson, Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne
Byggnadstid	nov 2018-maj 2018 Manövermöbel färdigt aug 2019
Slutbesiktning	2019-04-25, antikv. Slutbesiktn. aug 2019
Besiktningssman	Skarvik & Carlsson Byggrådgivning
Bidrag	KAE uppdelat på bygg, styr och elvärme samt luftavfuktare

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Öja kyrka stod färdig 1895 efter ritningar av dåvarande stadsarkitekten i Ystad tillika stadens förste stadsarkitekt, Peter Boisen, som kom att sätta sin prägel på stadens bebyggelse vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Boisen var dansk prästson och väl förtrogen med kristen symbolik liksom genom sin utbildning tekniskt kunnig som konstruktör. Han medverkade även vid flera andra nybyggnationer av kyrkor i Skåne, som Hassle-Bösarps kyrka och Solberga kyrka 1866, Tranås kyrka 1880, ombyggnaden av Ilstorps lilla medeltidskyrka kring 1893, Glemminge nya kyrka 1900. Kyrkan uppfördes på platsen för en medeltida

Till vänster: Äldre foto av kyrkan där bänkarnas äldre färgsättning, sannolikt ekådring, syns. Till höger: kyrkan före renoveringen 2018.

föregångare. Byggnadsrester av den medeltida kyrkan kan finnas bevarade under 1800-talskyrkan.

Öja kyrka framstår i sitt nuvarande skick som relativt välbevarad sedan uppbyggnaden 1895. Kyrkan är ett ypperligt exempel på nygotiken i en lite mindre kyrka där arkitekturens formspråk är mycket framträdande. Invändigt märks framför allt kyrkans höga ribbvalv och stora spetsbågiga fönsteröppningar. Golven i gångar och kor är original, bestående av viktoriaplattor, terrazzo och natursten i mönsterläggning. Inventarierna i kyrkorummet spelar en viktig roll i helhetsintrycket för kyrkan; framför allt bänkar, altarpuppställning, orgellåktare och predikstol.

Invändigt har några förändringar skett sedan kyrkan uppfördes. Ett altarkors i koret har bytts ut till en altartavla möjligen på ett äldre altare. Både altare och altartavlan bör vara från 1700 eller 1800-talet. Golvet innanför altarringen kan också ha sänkts och altarringen verkar ha byggts om något. Några bänkrader har tagits bort längst österut i långhuset för att ge ökad plats vid förrättningar. Färgsättningen har också ändrats från en mörk färgsättning, möjligen ekådrad eller mörkt träfärgad till en ljusbeige färgton. Detta är en vanlig åtgärd vad gäller de nygotiska kyrkorna då den äldre färgsättningen har upplevts för mörk och murrig. Spegelfyllningarnas gröna marmoreering kan dock vara original. I Öja kyrkorum fungerar den nya färgsättningen relativt väl då väggfält och valv är uppbrutna av röda, oputsade valvbågar och pilastrar till kyrkans valv. Kyrkorummet ger ett vackert och ljust intryck där målade glas från kyrkans fönster, gröna i koret, ger ett fint ljus inne i kyrkan. Senaste större invändig renovering med ommålning i kyrkan gjordes 1970. Under 2010 upptäcktes hussvamp inne i kyrkans käl-

lare och sakristia. Sanering genomfördes i dessa utrymmen och alla ytskikt gjordes om samt bjälklaget i sakristian byttes ut. En del eldragning gjordes om i dessa utrymmen samtidigt. En renovering av elanläggningen gjordes även 2006-2009.

Bakgrund till åtgärderna

Kyrkans värmesystem i form av bänkvärmare med hög ytvärme och föråldrade väggradiatorer behövde bytas ut. En av de viktigaste anledningarna till renoveringen i Öja var också att golvet var dåligt i bänkkvarteren. Bjälklaget under golvet var uppruttnat och golvet behövde bytas i sin helhet. Tidigt i processen gjordes bedömningen att trägolvet borde bytas ut till ett sten- eller tegelgolv som en försiktighetsåtgärd då kyrkan har haft problem med höga fuktnivåer och hussvamp.

Utförda åtgärder

Golv

Bortschaktning av trägolv, bjälklag samt av fyllnadsmassorna under bänkkvartersgolven utfördes till cirka 30 cm djupt. Bjälklaget var bitvis helt uppmurket men inga spår av hussvamp hittades. Under fyllnadslagret fanns ett hårt packat, närmast betongliknande lager av sand och lera. Detta lager berördes inte av renoveringen. Arkeolog medverkade vid bortschaktning av fyllnadslagret. Ovanpå den hårda undergjutningen lades makadam och kalkbetonglager 5-10 cm med syrafast armering samt därefter tegelgolvet i ett sättbruk av NHL-bruk 20-30 cm/mm från målarkalk. På grund av kyrkans ålder fanns det inga skäl att lägga ett handslaget tegel och det letades ett tegel som stämde överens med tegelstenen i valvpilastrarna, ett hårt rött tegel med fin yta. Till nytt golv valdes ett rött murtegel (Wienerberger Haga 21116050) av större format med en rustik yta som byggherren gillade. Läggningsätt kopierades från en annan 1800-talskyrka i Spjutstorp efter provläggning på plats. I vapenhuset målades betonggolvet om i befintlig grå kulör. Kor och sakristia berördes inte av golvomläggning.

Eldragning

Kanalisation för installation av ny ljudanläggning förbereddes. Ljudanläggningen ingick inte i entreprenaden. Eldragning till befintliga värmeradiatorer behölls. I långhuset lades eldragningen ned i rör under de nya golven.

Värmeanläggning

De befintliga bänkvärmarna demonterades från bänkarna. Efter borttagning av bänkar och golv, golvfyllning drogs nya ledningar i rör i golvet. Förberedelser gjordes även för montering av luft-luftvärmepumpar på fyra platser i långhuset. Håltagning 250 mm i diameter gjordes i långhusets nordvästra hörn för rördragning till luftvärmepumpens uteenhet. Inga grävarbeten utfördes på kyrkogården med undantag i norra kyrkomuren där ledning drogs igenom. Inne i kyrkan lades

120 mm rör ned till de planerade fyra inomhusenheterna, två längst öster ut i långhusets södra och norra sidor och två vid västra sidan.

Efter omläggning av golvet monterades nya bänkvärmare med brun färg på bänkarna. Två nya radiatorer monterades vid långhusets västra vägg. Befintliga radiatorer i vapenhuset, koret och sakristian behölls. Inget styrsystem monterades till värmeanläggningen. Styrning sker genom ett veckour som kan programmeras till några förinställda värden. Värmen styrs genom givare i koret och långhuset. I långhuset placerades en givare på mixerbordet. Givaren i koret monterades i sydvästra hörnet på vägg. Vid slutbesiktning av kyrkan i slutet av augusti 2019 var värmen i kyrkan ställd till 14,3°C. Utetemperaturen var 20,6 och RF inne i kyrkan 63%.

Som komplement till den nya värmeanläggningen skulle en luftavfuktare installeras i kyrkan. Luftavfuktaren är framför allt till för att spara energi under årets fuktiga månader, sensommar/höst då man då man annars behöver höja värmen för att sänka fuktnivåerna. Den nya avfuktaren var ej på plats vid slutbesiktningen i maj 2019. Avfuktaren ska efter installation gå igång vid RF över 65%. Ingen reglering av ska behövas genom elvärme.

Filter till elementen var ej monterad vid slutbesiktningen.

Bänkar

Bänkarna skulle målas om i samband med renoveringen. Vid undersökning av bänkarna noterades spår av den grå färgsättningen som finns på läktaren. Det beslöts i samråd med länsstyrelsen att återgå till den äldre färgsättningen då den befintliga uppfattades som blek och färglös. I samråd med länsstyrelsen kunde ändringen godkännas inom befintligt tillstånd.

Övriga utförda åtgärder

På väggarna i långhuset satt en isoleringskiva av träfibermaterial som nådde upp till fönstrens underkant. Skivmaterialet fick sitta kvar. Väggarna rengjordes och målades upp till skivmaterialet ovankant med en diffusionsöppen färg från Flügger S1005-Y20R. Målningen kan betraktas som temporär då invändig ommålning av väggar och valv görs vid ett senare skede. Isoleringsskivan på väggarna bör plockas ned vid detta tillfälle. Inga andra åtgärder på väggar gjordes i kyrkan.

Fönsterbågarna i kyrkorummet målades invändigt i svart kulör likt befintligt.

Lagning utfördes av pilastrarnas putsade golvsocklar. Socklarna målades i beige kulör.

En ny möbel för ljudanläggning och styrning av värme, ljus och klockor byggdes av snickare enligt modell från Stora Herrestads kyrka. Möbelen målades i samma grå kulör som bänkarna.

Ytterdörren oljades in med en oljefernissa.

Problem med saltutfällning noterades på tegelpilastrarna i kyrkan. Saltutfällningen kommer från av orenheter i tegel och murbruk och fälls ut vid fukt-

vandring i murverket. Saltutfällningarna blir framför allt synliga vid torrt klimat då saltet kristalliseras. Inga åtgärder gjordes vad gäller saltutfällningarna. Vid behov kan man dammsuga bort/torka bort saltkristallerna. Med ett jämnare inomhusklimat är också förhoppningen om att fuktvandringen minskar något.

Avvikelser från handlingarna

I arbetshandlingarna angavs att 3 + 3 bänkrader skulle tas bort i kvarterens västra del. Detta var en felskrivning och endast 2 + 2 bänkar togs bort. Innerfönster monterades inte. Bänkarnas ommålning var en avvikelse från tillståndshandlingarna. Filter till väggradiatorerna var ej monterade vid slutbesiktningen.

lakttagelser vid renoveringsarbetena

De marmorerade speglarna i kyrkans innerdörrar är i stort behov av översyn. Färgskiktet spricker upp och krackelerar. Detta arbete kräver specialkompetens från en duktig målarmästare eller konservator och sköts på framtiden. Infärgning av sent tillkomna ledningsdragningar bör också göras i samband med nästa inre ommålning av väggar och valv.

Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten

Den aktuella renoveringen var relativt begränsad men har inneburit ett stort lyft för kyrkans interiör. Genom det nya golvet har kyrkan erhållit ett mer slittåligt och fuktsäkert golv. Det röda tegelgolvet har också blivit en färgklick i kyrkan som uppskattas mycket av besökarna. Ommålning av bänkarna har också inneburit en stor förändring i kyrkorummet som känns varmare och mer ombonat tillsammans med det nya tegelgolvet. Förändringen av värmeanläggningen är inte märkbar på samma sätt men förhoppningen är att inomhusklimatet ska bli mer stabilt med mindre risk för klimatrelaterade skador och dålig lukt.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

- 2017-08-28 Antikvarisk konsekvensbeskrivning
- 2018-09-20 Ansökningshandlingar luft-luftvärme
- 2018-09-28 Antikvarisk konsekvensbeskrivning, luft-luftvärme
- 2018-10-02 AF-del Danewids ing. byrå AB, N. Hansson
- 2018-11-27 Byggmötesprotokoll 1
- 2019-04-03 Byggmötesprotokoll 2
- 2019-04-25 Protokoll slutbesiktning

Rapport 2019:6 Österlenarkeologi

Lund 2019-09-18

Kerstin Börjesson

Materialförteckning

**Bröderna Bergströms
Byggnads AB**

Öja kyrka

Invändig renovering 2019

Materialspecifikation

<u>Utfört</u>	<u>Materialval</u>
<i>Kalkbetonggjutning</i>	NHL 5 NHL 5 1:2 Ulriksdal-fogbruk Röd marktegel 248x117x62 (Weinberger)
<i>Leverantör:</i>	Målarkalk AB Brogårdavägen 11 260 21 HYLLINGE Tel: 042-22 50 18
<i>Bänkar</i>	RAL 7004 Grön – enligt prov Röd – enligt prov
<i>Leverantör:</i>	Ottossons färgmakeri AB Kontoristgatan 10 247 70 Genarp Tel: 040-48 25 74
<i>Fönster</i>	Svart järnoxid
<i>Leverantör:</i>	Ottossons färgmakeri AB Kontoristgatan 10 247 70 Genarp Tel: 040-48 25 74
<i>Väggar</i>	S1005-Y20R
<i>Leverantör:</i>	Flügger Färg Jakobsbergsgatan 57 271 46 YSTAD tel. 0411-65 950 tel. 046-24 65 10
<i>Ytterdörr</i>	Bio Impression Oljefernissa
<i>Leverantör:</i>	Ottossons färgmakeri AB Kontoristgatan 10 247 70 Genarp Tel: 040-48 25 74

Bildbilaga

Befintligt golv före renoveringens början. I bänkkvarteren låg ett brunfernissat brädgolv.

Golvet av brädor låg på golvbjälklag av trä direkt i golvfyllningsmaterial av jord och byggskerot. Under fyllningen låg ett hårdare packat material som inte rördes.

Kyrkorummet efter bortgrävning av gammal golvfyllning samt nytt bärlager av makadam och kalkbetong.

Ledning till värme och el drogs i rör golven bärlager. Rör till framtida luft-luftvärmepump lades ned.

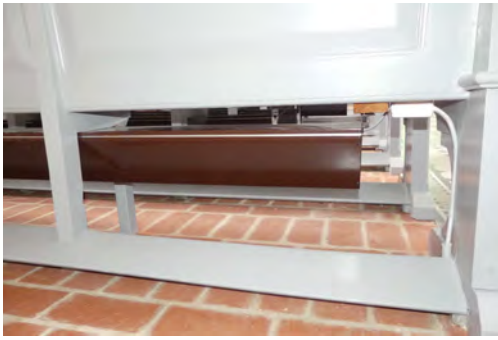
Utprovning av olika mönsterläggning.

Rör för framtida ledningsdragning till en luftvärmeanläggning drogs ut genom mur i långbusets nordvästra hörn.

Givare till värmeanläggningen. Äldre färglager i grönbeige ton under den befintliga vita väggfärgen.

Nya bänkradiatorer samt nytt skåp till styrning för värme, ljus och ljud. På sidan av skåpet sitter givare till värme i långhuset. I vapenhuset målades golvet och ytterdörren lackades om.

Kyrkan efter slutförd renovering.

Regionmuseets rapportserie 2019

Kulturmiljö

1. Felestad kyrkogård, Felestad sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
2. Torrlösa kyrkogård, Torrlösa sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
3. Sireköpinge kyrkogård, Sireköpinge sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
4. Norra Vrams kyrka – installation av brandlarm, N Vrams sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018–2019
5. Glimmebodagården – installation av luftvärmepump, Brösarps sn, AM, Anna Rabow, 2018
6. Dalby kyrka, förhallen – invändiga åtgärder, Dalby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018
7. Tåstarps kyrka – taktäckning, Tåstarps sn, AM, Petter Jansson och Anna Rabow, 2016–2018
8. Gustav Adolfs kyrka – invändig renovering och ny solskyddstextil, Helsingborg, Maria Sträng, 2018
9. Västra Vrams kyrka – Uppdatering VP, Västra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
10. Linderöd kyrka – Uppdatering VP, Linderöd sn, Linn Ljunggren, 2019
11. Äsphults kyrka – Uppdatering VP, Äsphult sn, Linn Ljunggren, 2019
12. Östra Vram – Uppdatering VP, Östra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
13. Fredriksdals herrgård – invändig renovering, tillgänglighetsanpassning och utrymningstrappa, Helsingborg, AM, Maria Sträng, 2018-2019
14. Banckska villan – Kv. Ruuth 52, Helsingborg, VP, Anna Rabow, 2019
15. Bjällerups kyrka – utvändigt renovering, Bjällerups sn, AM, Anna Rabow, 2019
16. Hörja kyrka – Uppdatering VP, Hörja sn, Linn Ljunggren, 2019
17. Lokstallarna Kristianstad – Nu och i framtiden, VP, Kristianstad sn, Helene Stalin Åkesson och Kali Olsson, 2018-2019
18. Kviinge kyrka – omputsning tornet, Kviinge sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
19. Silvåkra kyrka – åtgärder på valv, kalkmåleri och tillgängliganpassning av vindar, Silvåkra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2019
20. Burlövs kyrka – invändig renovering, Burlöv sn, AM, Petter Jansson, Kerstin Börjesson, 2016-2019
21. Gunnestorps mölla – renovering av fönster, hätta och spira, Väsby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
22. Västra Torups kyrka – renovering av torn, Västra Torups sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2019
23. Mätteröds kyrka – Uppdatering VP, Mätteröd sn, Linn Ljunggren, 2019
24. Stoby kyrkogårdsmur – lagning av murdel, Stoby sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
25. Sankta Maria kyrka – renovering, Åhus sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2016-2019
26. Bergagården – takomläggning, Bjärred sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
27. Östra Karaby kyrka – invändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2016-2019
28. Dränghuset vid Örnans – timmerarbeten mm, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2019
29. Öja kyrka – renovering värmelanläggning och golv, Öja sn, AM, Kerstin Börjesson, 2017-2019

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

